

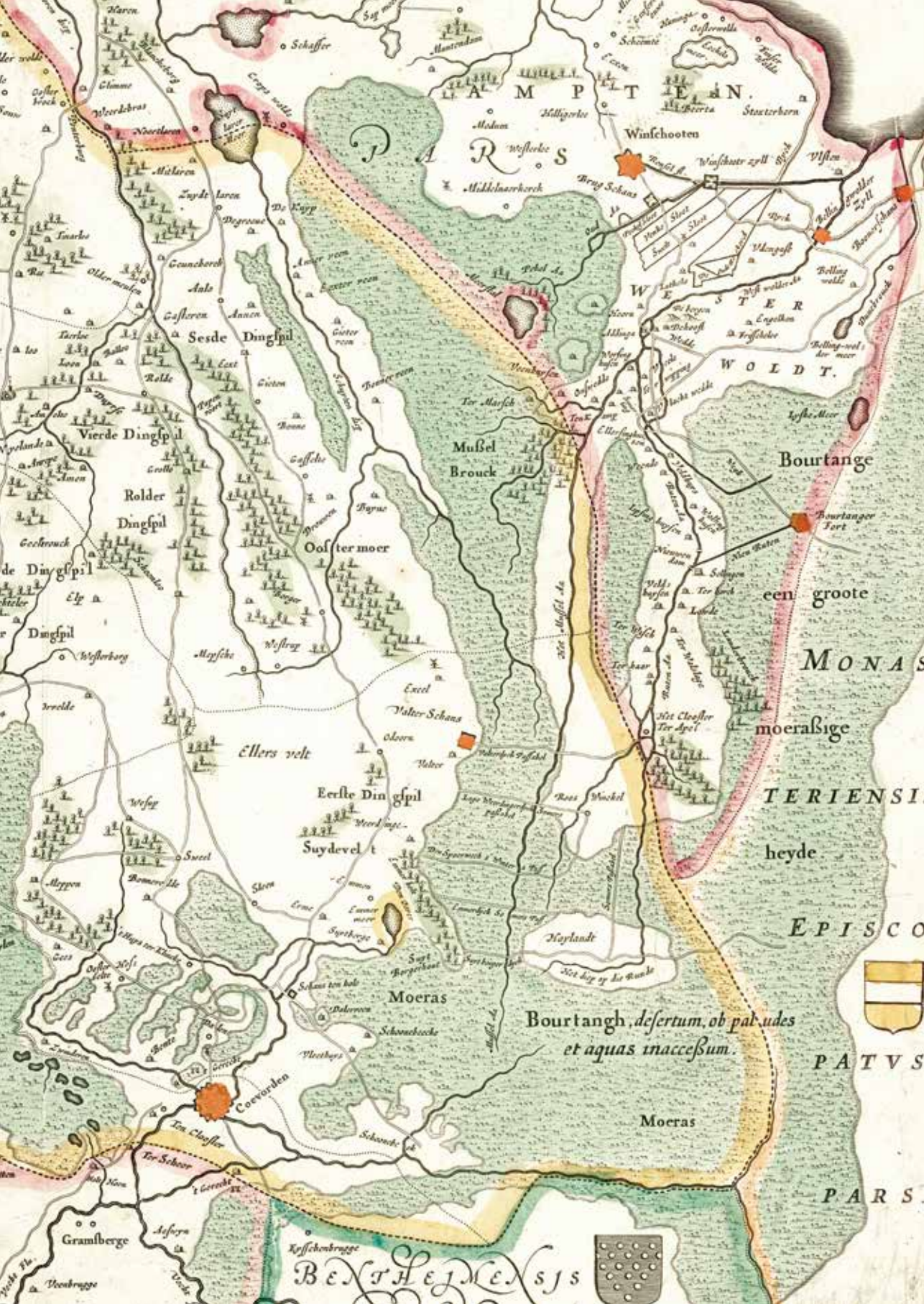
Harm van der Veen

De duivel en zijn moer

Huiveringwekkende
volksverhalen
uit het veen

W BOOKS

ALMPTIEN

PARS

STER

WOLDT

Bourtange

een groote

MONAS

moerassige

TERIENSIS

heyde

EPISCO

PATVS

PARS

Bourtangh, desertum, ob paludes
et aquas inacessum.

Moeras

BENTHEMENSIS

Harm van der Veen

De duivel en zijn moer

Huiveringwekkende volksverhalen uit het veen

Met illustraties van Geert Schreuder

WBOOKS

Inleiding

6 Het duivelse veen

Gezegend is het landt daar 't kind zijn moer verbrandt

Zo luidt de even korte als trefzekere lofzang van Joost van den Vondel op het veen. Het kan haast niet anders of de brandende turven in de huiselijke haard moeten de 'Prins onzer dichters' geïnspireerd hebben. Zij zorgden voor warmte in de winterse kou. Zonder het verbrande moer zou het in het houtarme Nederland heel wat lastiger zijn geweest om er warmpjes bij te zitten. En de winters waren in de zeventiende eeuw nog 'ouderwets'. Een ijzige wind blies door kieren en ramen. De waterrijke Nederlanden veranderden in een ware ijsvlakte. Zelfs de drassige moeren werden in bevroren toestand begaanbaar. Dat was in een groot deel van het jaar wel anders. Het plas-dras van de venen maakte ze ontoegankelijk. De mossen, grassen en heidestruiken die haar bedekten waren verraderlijk; je kon er in wegzakken. Van alle venen, *moeren* of moerassen was het uitgestrekte *Bourtangermoor* in het noordoosten misschien wel het meest desolaat. Hoorde zo'n eindeloze natte vlakte wel tot Gods Schepping? Duivelsland was het, waar wezens rondwaarden die door *Ol Vent* gezonden waren. Angst, eenzaamheid en onwetendheid maakten de mensen letterlijk duivelsbe-

nauwd. Met tal van namen werd de grootste vijand van Onze Lieve Heer aangeduid: *Peter met zijn koude natuur, Joostje Pek, de Boze...* In het *Bourtangermoor* fluisterde men van: *Ol Pait, Ol Knecht, Ol Vent...*

Eerst toen de venen ontgonnen werden en de turven het leven van Vondel en de andere Nederlanders veraangenaamden, weken de mysteriën van het duivelse veen. Het werd een bewoonbare wereld met kerken, scholen, werkplaatsen, molens en boerderijen. Evenzogoed duurde het vele jaren voor de duistere magie van het veen haar kracht verloor. De waandenkbeelden over Sinjeur de Duivel en zijn handlangers waren taai en hardnekkig. Bijgeloof noemde de kerk die onderwerping aan bovennatuurlijke zaken. Maar er bleef tussen hemel en aarde nog genoeg dat de nietige mens niet duiden kon. En dat helemaal in de eenzame venen, waar raadselachtige verschijnselen het leven beheersten. Geen wonder dat de bewoners hun vertrouwen schonken aan wonderdoeners en andere uitdrijvers van het kwaad.

Toch waren er in de achttiende en negentiende eeuw al veenkoloniale die zich tegen het bijgeloof keerden. Een van hen was de schoolmeester in Oude Pekela Hendrik Wester (1752-1821). Hij was een echte Nutsman, kind van de Verlichting en volksverheffer uit roeping. In 1809 sprak hij als voorzitter van zijn departement in de Pekela's de leden toe:

7

Naar mate de volksverlichting en volksbeschaving veld winnen, moet ook het belachelijk bijgeloof achteruit deinken. Hoe gering is thans het aantal heksen en spoken onder ons in vergelijking van vorige tijden. Dit gespuis, het licht niet kun-nende verdragen, schijnt elders in duisterder oorden thans verblijfplaats gezocht te hebben; althans het durft zich in deze meer verlichte dagen niet zoo openlijk meer vertoonen. Waar vindt men nu zulk een algemeene vrees voor kwade voor-tekenen van allerlei, zelfs van den belachelijksten aard, als voorheen? B.v voor het gehuil der honden, voor het geroep der uilen, voor 't getik der torretjes-wormen, als van een horologie, voor het geplaag der nachtmerries en andere zotheden? Hoeveel minder geld wordt er naar de wikwijven gebracht en hoezeer verliezen thans de waarzeggerijen haar gewicht!

Ook Wester zag een duidelijk verband tussen het toenemen van de beschaving en het afnemen van het bijgeloof. In zijn woonplaats hadden de Pekelders inmiddels het licht gezien, maar in de nauwelijks ontgonnen delen van het *Bourtangermoor* wandelde het volk nog in duisternis. Daar zoefden *heksen* door de lucht, beslopen *nachtmerries* eerzame bewoners, waren *zwarte katten* voor-

boden van het kwaad, zorgde de gruwelijke *stommelsteert* voor ware trauma's en dansten de ongrijpbare *widde juffers* als zwevende mysteries over het drassige onland.

Voor na 1800 maakten schoolmeesters, dominees en pastoors er werk van om deze waandenkbeelden uit te bannen. En als dat al lukte, dan bleven de verhalen. Ze werden van generatie op generatie aan elkaar doorverteld. Dat zal, zoals dat gaat met spectaculaire geschiedenissen, de waarheid niet altijd ten goede zijn gekomen. Des te adembenemender was het effect. Maar Wester kon, als man van de Verlichting, geen waardering opbrengen voor belevenissen met bovennatuurlijke wezens.

8 Toch groeide in de loop van de negentiende eeuw de belangstelling daarvoor juist weer. De Romantiek betekende een herwaardering van zulke 'volksverhalen'. Sommige speelden zich af in een bepaalde streek, andere werden in een veel wijder gebied doorverteld. De verhaalkunst heeft het voordeel dat de luisteraars aan de lippen van de ware vertellers hangen. Die maakten zoveel indruk dat de verhalen in het geheugen gegrift bleven. Maar des te vaker deze van mond tot mond gingen, des te meer veranderde de inhoud. Zo kreeg het volksverhaal vele varianten. De beroemde geschiedenis van Ellert en Brammert kende in de loop der jaren tal van versies. In de kern verschilden die niet erg, maar hoofdpersonen en de wereld waarin ze leefden bleven niet identiek. Veel verhalen uit het veen waren sagen. Ze speelden in een vertrouwde omgeving en gingen vaak over de strijd van het natuurlijke met het bovennatuurlijke. Het waren doodgewone mensen die getuige of slachtoffer waren. Zij worstelden met demonische en goddelijke krachten of maakten onvoorstelbare gebeurtenissen mee. Soms in vroegere tijden, soms korter geleden. Het veen was een ideaal decor voor al die adembenemende taferelen. In het *Bourtangermoor* speelden zich dan ook tal van ongelooflijke gebeurtenissen af. Vaak in het ruwe veen, maar ook wel in de bewoonde wereld van de latere veenkoloniën.

Het *Bourtangermoor* strekte zich uit in het oosten van Groningen, Drenthe en het aangrenzende Duitse Eemsland. Voor *duivels* en *heksen* was het een thuisland. Als magische hoofdrolspelers van het kwaad waren ze ook bij andere spookverschijnselen en duistere krachten nooit ver weg. Vanaf het eind van de negentiende eeuw, als de romantiek de regionale literatuur beïnvloedt, worden de huiveringwekkende verhalen ook aan het papier toevertrouwd. In Groningen reisde Elina (Lientje) Huizenga-Onnekes (1883-1956) letterlijk stad en land af om uit de mond van meestal bejaarde vertellers te horen wat die zelf beleefd of van hun ouders en voorouders gehoord hadden. Dat al deze geschiedenissen uit de sfeer

van het 'van horen zeggen' in boeken en tijdschriften belandden, was prijzenswaardig. De fietsende reporter uit Ten Boer vereenzelvigde zich overigens maar al te graag met haar informanten. Door haar spiritistische overtuiging stond zij open voor de wonderbaarlijke gebeurtenissen die zich op de grens van droom en werkelijkheid afspeelden. 'Lientje uit Ten Boer' inspireerde op haar beurt Kornelis ter Laan (1871-1963), die de volksverhalen met grote geestdrift onder de paraplu van het Gronings-eigene plaatste. Hoewel hij niet onvermeld liet dat vergelijkbare geschiedenissen ook in Friesland, Drenthe of Noordwest-Duitsland de ronde deden, maakte hij ze als het ware onderdeel van de Groninger identiteit. In Drenthe werd Harm Tiesing (1853-1936) uit Borger geboeid door de cultuurbotsing van het volk van veen en zand. Ook de gebruiken en verhalen hoorden daartoe.

Tot het midden van de twintigste eeuw verminderde de populariteit van het traditionele volksverhaal nauwelijks. Maar in de woelige jaren zestig, toen de blik steeds verder naar buiten werd gericht, raakten de oude verhalen wat uit het zicht. Ook die uit het veen. Een uitzondering was de oud-onderwijzer uit Mussel, F. Wever. Hij ondervroeg juist in deze jaren zo'n 160 vertellers, die de verhalen nog kenden uit hun jeugd, die vaak in het begin van de twintigste eeuw lag. Anders dan zijn voorgangers werkte hij strikt wetenschappelijk. Dat maakte zijn collectie volksverhalen uit Westerwolde en Drenthe, die door het Meertens Instituut beheerd wordt, buitengewoon belangwekkend. Net als in oudere volksverhalen stuitte ook Wever op *heksen en spoken*. In Barger-Compascuum vertrouwde een verteller hem toe: *Spookn? Mien lieve jongen, dat dee et in t veen overal en altied. Boovn et bossien zaggen de mensen n wit laakn zweven; wat et was? Gien iene wis et, maar et deugn niet.*

Heksen? Nog mar vartig jaar leden liepn die hier nog. Een vrouwgien, die mit stoetn bie de weg liep, kreeg vaak de schuld van ziektes bie kinders. Ik kan joe verteln, dat dr n kind ziek worn is bie n femilie, die ook dat arme mens de schuld gaf. Wazzen n poar stevige knaapn thuus en die zeden: 'Wie zult dat wiefes eevn ofranseln.' Ze hebt et doan ook. Drie moanden hebben ze dr veur zeetn. Geleuf aan heksen en spookn hef in dizze streekn dus lange bestoan.

Het geloof in heksen was in het Drentse veen tot in de twintigste eeuw gebleven; alleen veroordeelde de rechter nu de aanvallers en niet de heks zelf.

In het Duitse Emsland is de belangstelling voor alles wat de *Heimat* betreft altijd al groot geweest. En daarmee voor de verhalen en hun vertellers. Zonder *Sehnsucht* naar vroeger geen *Heimatliebe*. Meer nog dan in het Nederlandse deel van het *Bourtangermoor* was men ervan overtuigd dat sagen en verhalen uit de geschiedenis van eigen dorp en streek het historisch besef stimuleren konden.

3.

Vrouwenvictorie in het veen

Wat zou het een prachtige aanvulling op het veenkoloniale historisch erfgoed zijn geweest: een monument voor de vrouwenglorie in het veen.

33

In Stadskanaal is er een heus standbeeld aan het 'törfwiefke' gewijd. Aan het Wildervanker Oosterdiep zien we op perspexglas hoe wakkere vrouwen zich afbeulen temidden van stapels turven. Eerbetoon dat terecht naar buiten is gebracht. Maar vrouwen die een leger woeste turfstekers tot inkeer brengen, mogen met recht uniek worden genoemd! Volgens de bekendste veenverteller, de Veendammer schoolmeester Hindrik Jan Top, heeft zich dit wonder in het Pekelveen voltrokken.

Kort na 1600 heerste er verbittering tussen de boeren uit Meeden en de turf-pioniers aan de Pekel Aa. Heden ten dage duidt een eenvoudige wegwijzer de Pekelvenen aan, waar zich het weergaloze optreden van de Meedemer vrouwen heeft plaatsgevonden. Helaas is de precieze plek in nevelen gehuld. Ergens in het veenkoloniale aardappelland tussen Meeden en Oude Pekela moet het strijdtoneel gelegen hebben. De vraag welke wapens er toen gehanteerd werden is daarentegen wél door de negentiende eeuwse oorlogscorrespondent beantwoord: de strijdmiddelen van het boerenerf. Of er door vrouwelijk Meeden ook nog andere krijgsme-

thoden zijn ingezet? Daarna kunnen we slechts gissen. Misschien voelde de vrijgezel Top zich ook wat onbehaaglijk als hij aan de tactiek der wakkere vrouwschaar dacht. De casus belli daarentegen is voor hem duidelijk: *van mien laand of!!!!* Wie omziet naar Meedens verleden doet dat in bewondering. Het dorp op de brede zandrug, die zich uitstrekt van Muntendam tot Winschoten, is er een van pioniers. Toen *Ol Tjoard*, zoals de Dollard wel genoemd wordt, zich aan het eind van de Middeleeuwen steeds dieper het land invrat, werden de akkers en weiden onder Eexta onbewoonbaar. Voor de boeren restte niets anders dan op de hoge bult in het zuiden een goed heenkomen te zoeken. Hier bouwden zij hun boerderijen, hier verrees een kerk. Meeden werd een lintdorp met twee gezichten. In het noorden werd de Dollard, nadat hij een laag vruchtbare klei achter had gelaten, door polderjongens teruggedreven. Ten zuiden van de Meedemer hoogte begonnen de moerassen van het *Bourtangermoor*. De Meedemers greppelden dit randveen zo droog als mogelijk was. De veensloten zijn er het zichtbare bewijs van. Er kwam weidegrond voor het vee, op de droogste plekken groeide de boekweit.

Over grenzen maakten weinigen zich druk. Ook niet toen boeren vanuit het Winschoter Zuiderveen de benedenloop van de Pekel Aa opzochten. Wat daar in het wilde oosten gebeurde was ver van de eigen strozak.

34 Dat veranderde toen zich andere nieuwkomers aan de Pekel Aa vestigden. ‘Het volk van Clocq’, noemde Top de turfgravers die zich aan beide zijden van deze veenstroom in de handen spuwden om de veenput in te duiken. Zij brachten de natte veenkluiten aan snee en stoorden zich aan geen zwet of grens. Hun sloten en wijken boorden zich al verder het veen in. Dat gaf deining op de Meedemer zandbult. Alsof die Friese indringers geen weet hadden van de rechten van eerzame landlieden. Toen de neo-Pekelders van geen wijken wilden weten, begreep het volk van de Meeden dat de tijd van praten voorbij was. Er werd al van de ‘Meedemer kwestie’ gemompeld. Kortom, linke soep. Dat moest wel oorlog worden en dat werd het ook. Om uitsluitend met gebalde vuisten te velde te trekken zou dwaas geweest zijn. Maar het brave boerenvolk op de grens van veen en Dollard ontbrak het aan echt oorlogstuig. De Meedemers bewapenden zich noodgedwongen met de gereedschappen van het boerenland en hoopten er het beste van. Maar deze strategie faalde, zoals we van Top weten.

Toen de verstoorde bewoners van Meeden met hunne hooivorken, schoppen en andere primitieve wapenen op het slagveld verschenen, wachtte hun daar een bijzonder hartige ontvangst. De aanvallers sloegen op de vlucht, maar werden achterhaald en gevangen genomen.

Tot zover de eerste fase van deze veenoorlog. Een smadelijker nederlaag van de Meedemer strijdmacht was niet denkbaar. Helaas meldt Top niet of er sprake was van een gebrek aan moed, of dat de bewapening der Meedemers te wensen overliet. Ook kan het zijn dat het Pekelder turflegioen de troepenmacht der vijanden in aantal overtrof.

Verteller Top meldt enkel het resultaat en dat was vanuit Meedemer standpunt bekeken desastreus. *t Het nog nooit zo duuster west of het wordt aaltied wel weer licht*, zou Ede Staal honderd jaar na Top zingen. Voor dat licht zorgden de Meedemer vrouwen.

Moeders, dochters, bruiden, zusters, minnaressen, in 't kort, al wat er vrouwelijks met de overwonnen strijders in betrekking stond, toog onvervaard naar 't vijandelijk legerkamp.

En dan volgt de adembenemende tweede fase van deze veenkrijg. Mocht de lezer nog op een wanhopig oproer der Meedemer oorlogsboeren rekenen, dan komt hij of zij bedrogen uit. Heldenmoed was uitsluitend bij hun vrouwen van stavast te vinden. Zij manifesteerden zich temidden van de rauwe turfstekers aan de Pekel Aa op een ongehoorde wijze.

In plaats van in heroïsche jubel uit te barsten kiest onze 19^e-eeuwse oorlogsverslaggever echter voor een subtiele interpretatie.

En ziet, de macht van de bekoorlijkheid der vrouw miste zelfs op de woeste strijders hare uitwerking niet. 't Zij door de tranen der arme beroofden, 't zij door andere middelen – de geschiedenis bewaart hierover het zwijgen – werden de overwinnaars bewogen tot genade en lieten de gevangenen los.

En dan volgt de finale, door Top opgetekend in nogal cryptische bewoordingen.

Zeer zeker zal de terugkeer van de bevrijde mannen en de heldhaftige vrouwen-schaar een roerend schouwspel hebben opgeleverd. Waarschijnlijk bleef verder de vrede bewaard, want van latere vijandelijkheden wordt niet gesproken.

Maar daarmee zijn de *andere middelen* natuurlijk allerminst verklaard. Waren er erotische bewegingen of amoureuze schijnbewegingen aangewend? Zou er negen maanden na dato op de Meedemer zandrug sprake kunnen zijn van een geboortegolf? Zouden nijvere genealogen uit onze dagen alsnog een DNA onderzoek kunnen entameren ten einde Tops raadselachtige woordkeus van een krachtig uitroepteken te voorzien? Of blijft de vrouwenbevrijding in het Pekelerveen door dezelfde mist omgeven als die door Hindik Jan Top in 1893 werd opgetrokken. Een monument wordt dan al bij voorbaat een omstreden kunstwerk.

5. Over de wieke hin

40 **Een moeilijk te duiden kunstwerk van hout met een zware kei markeert de weg van Ommelanderswijk naar Numero Dertien.**

Nuchterheid moet de veenkolonialen zijn aangeboren. Zodra aan de Ommelanderswijk bij de eerste boerderij een zijwijk werd gegraven om het turfland open te leggen, kreeg deze de naam Numero Een. En toen vele honderden meters verder bij de dertiende boerderij de schop van de wijkgravers de grond inging, kreeg deze waterweg vanzelfsprekend de naam Numero Dertien. De wijk is verdwenen, maar de langgerekte buurtschap waarlangs vooral boerderijen staan, draagt nog altijd de naam Numero Dertien. In het westen liggen de akkers en weilanden van 'De Wieke' en helemaal aan het eind die van Wildervanksterdallen. In het oosten ligt Nieuwe Pekela. Het duurde lang voor al het Pekeler veen was afgegraven. Het bescheiden Numero Dertien hoorde dan ook tot de jongere veenkoloniën, die eerst na het *uitvenen* van de complexen van Veendam en Wildervank aan snee kwam. Geen wonder dat de geheimenissen van het veen hier langer bewaard bleven.

Voorals heksen hielden van deze uithoek. De *stokjeriedsters* vlogen van heinde en verre op hun bezemstelen over het nog onafgegraven veen. Bij volle maan

troffen ze elkaar soms op het onland. Op zulke *heksensabbats* verscheen niet zelden de duivel in eigen persoon. *Peter mit zien kolde netuur* zoefde dan samen met hen over bomen en struiken. De duivel en zijn heksenlegioen.

Was het daar maar bij gebleven...

Op fluistertoon vertelde het volk van Numero Dertien, op de Dallen en uit Nieuw Pekela hoe *Ol Vent* op zulke heksenparty's seksueel onverzadigbaar leek en hoe de vliegende juffers hem maar al te graag terwille waren. Zulke erotische orgieën eindigden doorgaans met woeste danspartijen, waarbij de veile wiefkes hun rokken optilden er er kruikjes met jenever onder vandaan haalden. Dan volgden er nog stuitender taferelen, daar in het zondige land achter Numero Dertien.

Nait over de wieke hin, toeterden de ouders tot vervelens toe in de oren van hun lutje beudels. Die wisten het al vroeg. Waar de wijk ophield was het niet pluis. Daar lag het ruwe veen, het domein van de *veenheksen*.

Wie mocht denken dat die gemakkelijk te herkennen waren heeft het mis. Doorgaans gedroegen zij zich niet anders dan de andere bewoners van het veen. Maar als ze een zwarte kat bij zich hadden, moest je ze in de gaten houden. En helemaal oppassen was het met vrouwen die drankjes mengden om zogenaamd ziektes te verdrijven. Dat kon een teken zijn dat je met *stokjeriedsters* te maken had. Zij teemden o zo zoetsappig en lachten dat zij het beste met zieken en oude besjes voorhadden. De ergste zemelaars waren niet alleen heks, maar nog *teuverse* ook. Erger volk was er niet. Wie niet oppaste en het heksenvocht naar binnenklokte liep dik kans om zelf behekst te worden. Bijna alle *veenheksen* waren vrouwen, al waren er ook mannen onder. Als bezemvliegenier bleken ze waardeloos, maar als helper van de duivel kon *Ol Vent* op hen bouwen.

Zo was ook de vriendelijk ogende wereld van Numero Dertien vol duistere gevaren. In en rond de turfvelden viel het mee, maar *over de wieke hin* deugde het van geen kant. In deze wildernis kwamen krachten los die een eerbare veenkoloniaal deden verstijven.

Van opoe op moeke en van moeke op dochter ging het verhaal van Triene die als *lutje maaid* bij twee boerenmensen diende aan het eind van Nieuwe Pekela's bewoonde wereld. Beiden waren geen praters, wisten ze op Numero Dertien, maar verder lag hun boerenbedoeninkje er keurig bij. De melkimmers waren glanzend gepoetst, de schuur opgeruimd en de appel- en pruimenbomen bloeiden. Triene zou het er als *lutje maaid* best naar de zin hebben. En zo was het eerst ook. Ze voerde de kalfjes, molk de koe, verstikte de *sikke*, veegde de vloer, bakte pannenkoeken en leerde van de boerin hoe je met fijn zand de prachtig-

7. Haar naam blijft eeuwig in het veen...

Een school, een straat, een kerk... Waar in het veen wordt een vrouw uit de zeventiende eeuw zo royaal geëerd als Margaretha Hardenberg in Wildervank? En dat nog wel in een calvinistische wereld waar soberheid de maat aller dingen hoort te zijn.

49

Maar wie in deze veenkolonie aan het Ooster- en Westerdiep oog in oog met de Margaretha Hardenbergkerk staat, laat zich snel overtuigen. Een kerk als ere-saluut aan de vrouw in het veen! Toegegeven, aan haar echtgenoot, de vervener Adriaan Geertszoon Wildervanck, wordt nog uitbundiger hulde gebracht. De bronzen kop met de breedgerande hoed van de vervener imponeert. En een gedenkplaat doet de Wildervankers van trots gloeien: *hulde aan den Stichter van de Veenkoloniën*. Beide kunstwerken staan evenzogoed in de schaduw van de kerk van vrouwe Margaretha.

De oervader van *alle veenkoloniën* is Adriaan trouwens niet. Die omvatten wel wat meer dan enkel Veendam en Wildervank. Een gedenkzuil even verderop getuigt van de grote sprong voorwaarts: *de naam van Wildervanck blijft eeuwig in het veen*.

Doodzonde dat de gemeente Wildervank inmiddels door Veendam is opgeslokt. Daarmee is een uniek gemeentewapen verdwenen. Als enige in het land

Uitgave

WBOOKS, Zwolle

info@wbooks.com

www.wbooks.com

i.s.m Veenkoloniaal Museum, Veendam

Tekst: Harm van der Veen

Illustraties: Geert Schreuder

Redactie: Paul Brood

Vormgeving: Richard Bos

Afbeelding pagina 2: Het Bourtangermoor, detail uit de kaart van Drenthe en Westerwolde, door Cornelis Pijnacker, 1634.

ISBN 978 94 625 8236 1

NUR 693

© 2017 WBOOKS

240 Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2017.

De duivel en zijn moer vertelt over het veen. Over het Bourtangermoor, het uitgestrekte veengebied in het noordoosten van ons land. Ooit warmden generaties Nederlanders en Duitsers zich aan de miljoenen turven die hier gestoken zijn. Maar *De duivel en zijn moer* is geen verhaal over economie en energie, maar over de geheimzinnige krachten die dit zompige land verborgen hield.

‘Wild en woest en ledig ligt het ruwe veen’, dichtte de dominee en samensteller van de eerste encyclopedie, Anthony Winkler Prins. Voordat de turfgraver zijn schop in de moerassige veensmurrie stak en de woestenij bewoonbaar maakte, werd het veen door eerbare burgers zo veel mogelijk gemedan. Het ‘moer’ was een duivelsland, waar heksen rondvlogen, witte wieven over plas en dras zweefden, reuzen de spaarzame reizigers belaagden, hiplichten als dode zielen in het nachtelijk duister hun macabere dansen uitvoerden en aulken en nachtmerries als lugubere spookverschijnselen mens en dier bedreigden. Over deze duistere wereld gaat dit boek. Het legt verhalen die eindeloos zijn doorverteld vast. Ze zijn te fascinerend om vergeten te mogen worden.

